

teorijsku sposobnost da se u vlastiti pristup konstruktivno uključe elementi pristupa drugih disciplina.

Složenu uzročnost sloma socijalizma čini mreža nužnih, ali zasebno uzeto nedovoljno jakih kriznih procesa. Dinamika istekla iz njihovog međudejstva i kumulativnog uticaja pogrešnih odluka iz prošlosti, izmenjenih političkih koalicija kao i nenameravanih posledica Gorbačovljeve liberalizacije bila je u osnovi slučajna. To je bio "dug, složen i nepredvidljiv proces" slaže se više sovjetologa (Müller 1998, S. 67-68). Dakle, ako je nauka i bila kadra da analitički razdvoji pojedine krizne tokove, i još u periodu njihovog trajanja uoči njihove uzroke, bila je bespomoćna kod prognoze u osnovi slučajnog prožimanja, podudaranja ili pojačavanja ovih tokova, kao i kod određivanja trenutka i tačke na kojoj će njihovo složeno međudejstvo odvesti sistem slomu. Ovako razloženo istorično strukturalno objašnjenje nepredvidljivog "slučaja" bi trebalo odvajati od samo naizgled sličnih personalističkih tumačenja kao što je npr. gledište američkog istoričara V. Lakera (Laqueur) koji kaže da je bila velika uloga slučaja u stvaranju sovjetskog sistema zbog Lenjinovog prisustva, ali i u njegovom slomu zbog prisustva Gorbačova. Slučaj se ne može svesti na ličnu aktivnost. Uloga slučaja je složenija i može se pouzdanije odrediti tek kada se istorijski proces razloži na više kriznih tokova, a ličnosti shvate kao posrednici, ubrzavaoci ili preusmerivači (a ne tvorci) ovih tokova u pravcu njihovog kumulativnog manje ili više eksplozivnog delovanja. Bez poimanja karaktera spoja ključnih procesa svaka procena uloge značajnih ličnosti vodi personalističkom tumačenju.

Da su razlike u tumačenju determinizma sloma socijalizma bile samo ili pretežno akademske, naučnici bi verovatno dospeli do višeg stupnja saglasnosti. U ovim sporovima nikada ne treba zaboraviti ulogu vansaznajnih činioaca i to ne samo kod isključivih verzija. Normativna antitotalitarna struja precenjivala je snagu prinude u socijalističkim sistemima, ali su i pozitivisti sine ira et studio imali vannaučne motive. Ex post facto proroci vraćaju se klasičnim liberalima Mizesu i Hajeku, koji su mnogo pre sloma tvrdili da socijalizam kao privredni sistem ne može funkcionisati zato što nema inovacija i motivacija. Međutim, posle sloma socijalizma čak i korigovani realni podaci pokazivali su da je rast postojao celih 50 godina, a da ga štaviše nije bio kod mnogih zapadnih zemalja.

Kod sovjetologa nije samo ostrašćeni normativizam bio prognostički bespomoćan, nego su to bili i suvi opisi vođeni umerenijim neprihvatanjem socijalizma. Sorokin i teorije o konvergenciji nisu bili nošeni negativnom vizijom socijalizma već su se nadali sintezi dva sistema. Kod Sorokina to je 1944. zvučalo kao nada emigranta da će teorijski izmiriti staru i novu domovinu. I u periodu detanta mnogi sovjetolozi nisu predviđali propast socijalizma nego mirnu sintezu dva sistema. Krajem 20. veka trijumf "pobednika" ubrzo je smenilo razočarenje: Treći svet propada jer veliki deo zapadne pomoći odlazi na stabilizaciju demokratije u Istočnoj Evropi. Beda, nacionalni sukobi i migracije dodatno su razbili iluzije o poslekomunističkom napretku. Globalizacijska vizija jedinstvenog sveta i "svetsko tržište iznad svega" potisnuli su zalaganja za planiranjem. U sociološkoj teoriji pomera se prioritet istraživanja sukoba sa klasnih na međunacionalne. Ovi globalni procesi i društveni potresi uticali su na stvaranje novih teorija, ali i na obnavljanje ranijih neslaganja.

Najviše su se razilazila mišljenja u pogledu sposobnosti reformisanja socijalizma. Čak i oni koji su u to sumnjali, nisu verovali u njegovo mirno urušavanje. Unutar teorija o